

(Utdrag ur "Skrivandets genes, Allard & Sundblad)

5 FORSKNING KRING NORMER OCH KONVENTIONER

5.1 "INVENTED/CREATIVE SPELLING"

I forskningsöversikter och -beskrivningar som berör barns skrivande nämns nästan alltid fenomenet "invented spelling" mer eller mindre utförligt — ungefär på det sätt vi tagit upp det i avsnitt 2.2. I det här avsnittet ska vi gå in på området utifrån de ansatser som gjorts för att skissera en stavningsutveckling.

Vi ska börja med att återknyta till Ferreiro och Teberosky (1982), vilkas forskning vi behandlade i avsnitt 4.5.3. De bad barnen att skriva sitt namn; att skriva ett namn på en vän eller någon i familjen; de ställde barnen inför kontrasten teckna/skriva; de bad dem skriva ord som skolundervisningen vanligen börjar med, t ex mamma, pappa, pojke osv; de bad dem att skriva andra ord och att skriva meningen "mi nena toma sol" (min lilla flicka sitter i solen). Utifrån detta skrivande fann de fem utvecklingsnivåer. Dessa nivåer speglar barnens hypoteser om skrivandet.

Nivå 1. Vågliknande linjer och/eller kurvor och vertikala streck.

Den förra varianten har skrivstil som förebild och den senare tryckt text. Barnet reproducerar de typiska dragen i vad som de uppfattar vara skrivandets grundläggande former.

Nivå 2. Begränsat antal grafiska former som liknar bokstäver samt det egna namnet.

Vad gäller den förra aspekten åstadkommer barnet betydelsevariationer genom varierande positioner på papperet. Användningen av dessa grafiska former följer "minimum-quantity"-hypotesen (se sid 133). Det egna namnet uppfattar barnet som en odelbar helhet. Under den här perioden börjar en del barns grafiska former alltmer anta bokstavsformer. Versaler dominerar.

Nivå 3. Stavelseskrift. (Stavelsehypotesen)

Här tar barnen ett kvalitativt språng, eftersom de prövar att ge ett ljudvärde till bokstäverna men varje bokstav är en stavelse. Förändringen består enligt författarna av:

"(a) overcoming the global correspondence between the written string and the oral expression and progressing to a correspondence between parts of the text (individual letters) and parts of the utterance (syllables), and (b) working clearly

for the first time with the hypothesis that writing represents sound segments of speech.” (sid 198—199)

Ett exempel: G står för ‘gu’ i Gustavo.

Nivå 4. Övergång från stavelse- till alfabetshypotesen.

Det utvecklande momentet är barnets behov av en analys bortom stavelsen. Det är ett resultat av konflikten mellan stavelse- och ”minimum—quantity”-hypotesen, framför allt påskyndad av skrivandet av det egna namnet. Om det behövs lika många bokstäver som det finns stavelser i ett ord, så håller inte längre hypotesen om ett fixerat antal som måste variera i fråga om grafisk form.

Nivå 5. Alfabetisk skrift.

Det här är det slutliga steget, menar författarna, eftersom barnen nu förstått vad det alfabetiska systemet går ut på, och de konstaterar:

”This does not mean that they have overcome all problems: from this point on children face the difficulties specific to orthography, but they do not have writing problems in the strict sense. This distinction is most important, since spelling problems are often confused with difficulties in understanding the writing system.” (sid 209—210)

Ferreiros och Teberoskys nivåer berör alltså utvecklingen fram till insikten om det alfabetiska systemet (se även avsnitt 9.3). Det är först då som fenomenet ”invented spelling” blir aktuellt, som ett sätt för barn att lösa de ortografiska problemen.

En annan forskare som vi ska återknyta till är Sulzby (1985) och det hon tar upp som barns kunskaper om skrivandet (se avsnitt 4.5.3). I hennes studie uppmanades barnen att skriva om ”learning to ride a big wheel” dels utifrån egen erfarenhet (jag-form), dels som en fantasiberättelse (prins/prinsessa). Hon identifierade fem kategorier, vilka hon menar inte ska betraktas som utvecklingssteg med följande motivering:

”I believe, however, that these writing systems are part of a many-featured repertoire, not a strictly developmental sequence. Indeed, children seemed to fall back on lower-level knowledges in order to accomplish a higher-level goal.” (sid 149)

Kategori 1. Skrivande via tecknande.

Med hänvisning till Vygotsky menar hon att barn behandlar både teckningar och text som relaterade former för att representera betydelser. Det innebär inte med nödvändighet att de uppfattar att tecknande är detsamma som skrivande.

Kategori 2. Skrivande via klotter (scribbling).

Kategori 3. Skrivande via bokstavsliknande former.

Kategori 4. Skrivande via inlärd element/bokstäver.

Barnen använder bokstäver som de kan — t ex de som ingår i det egna namnet — och gör långa räckor av dessa.

Kategori 5. Skrivande via ”invented spelling”.

En pojke skrev: P R S J A M (Prins Charming) och en flicka skrev: P • J • MOM / • O • K • O • KO / A • N • L (Prins Charming. Mom helped. /dikterat som owned/ King owned casle. A nest laid) Hennes ”J” var vänt åt andra hållet. Hon dikterade texten i telegrafstil och Sulzby kommenterar detta: ”Her oral stories sounded like stories from a basal reading series or like abortive attempts to use literary language” (sid 158—159). Flickans text liknar Josefins (se sid 13). De här två exemplen går in under vad Sulzby kallar ”less mature forms of invented spelling”. Med andra ord implicerar det en mognare form som i en annan pojkes text: I L r N / F Y M / M Y M o M e / M Y M o M / T e H - M (I learn from my mom. My mom teaches me).

Att se perioden av ”invented spelling” som bestående av olika steg gör också Glenda Bissex (1980). Hon har följt sin son Pauls läs- och skrivutveckling från 5 till och med 10 år. Hon delar in Pauls stavnings-utveckling i sex stadier.

1. ”Invented spelling” tar sin början. (5:1—5:3)

Han använder sig av bokstav—namn-strategin, t ex i RUDF (are you deaf) och PKIHR (picture); nasaler framför konsonant faller bort WAT (went) och en vokal får representera flera vokalljud. Han visar flera av de typiska drag vi beskrivit i avsnitt 2.2.

2. Oberoende ”invented spelling”. (5:3—5:9)

Bissex karakteriserar den här perioden som: ”refining his invented spelling to a more complete and readable phonetic system, and spelling an increasing number of words conventionally” (sid 22). Hon exemplifierar med orden IKSPLOSIVS och NAKS (explosives, next). Under den föregående perioden skulle han ha skrivit dessa ord XPLOSIVS och NX, dvs utifrån bokstav—namn-strategin.

3. På väg mot konventionell stavning. (5:10—6:11, första klass)

Paul övergår nu alltmera till en visuell strategi och fokuserar mera på hela ord. Han blir säkrare på kort vokal och prövar sig fram vad gäller lång vokal. Han börjar dubbelteckna konsonant utan att förstå principen för detta.

4. På väg mot konventionell stavning. (7:0—7:11, andra klass)

”Next, Paul enlarged his repertoire of alternative spelling patterns and morphemes. He mastered some common vowel combinations, struggled with silent consonants, and more or less eliminated unacceptable letter sequences from his spellings.” (sid 97)

Under rubriken ”I WILL TYPE SOME WORDS” skriver han t ex GARBAGE, TELEFON, LAHGFING, TYPERTER.

5. Behärskande av grunderna i konventionell stavning. (8:0—8:11, tredje klass)

Han är nu mycket säkrare i sin stavning. När han tycker att ett ord inte ser rätt ut prövar han att skriva olika alternativ.

6. Förfinande av den konventionella stavningen. (9:0—9:11, fjärde klass)

Under den här perioden vidgar han sitt skrivande till att omfatta ord med ovanlig stavning, vilka blir en del av hans allt större ordförråd, t ex ”antidisestablishmentarianism, discombobulated, combustable”.

Bissex är en av de få som har undersökt stavningsutvecklingen efter ”invented spelling”, även om det bara gäller ett barn. De flesta beskrivningar stannar vid perioden för den kreativa stavningen, eftersom studierna i första hand gällt barn som är 4 till 6 år gamla.

Rhea Paul (1976) studerade barn i förskolan. Hon fann följande stadier i deras stavningsutveckling:

1. Användande av första bokstaven i ett ord. TB står för toybox och F för Friday.
2. Första och sista bokstaven i ett ord, t ex HL för hill, RT för rabbit och WZ för was.
3. Separerar kort vokal från konsonanterna och använder en vokal för flera vokalljud.

Med hänvisning till Read, som menar att barn är konsistenta i sitt val av kort vokal, även om deras val inte följer konventionen, påtalar hon följande:

”But my observations indicate that when the children wanted to spell a short vowel sound, they seemed to give the vowels that were formed similarly in the mouth equal value and to use them interchangeably as a short marker. They

might use the same vowel to represent several different sounds in the same sentence, such as DORRDY WOTEAR for dirty water.” (sid 199)

4. Här tillkommer ordbilder som stavas korrekt och vissa ord börjar närma sig standardstavningen. Det gäller framför allt barn som börjat läsa.

Paul nämner att hon i början av studien var ängslig för att felstavningarna skulle leda till dåliga vanor, dvs att barnen skulle fastna i sina felstavningar och inte nå fram till de korrekta formerna.

”But during the several months I was able to observe these children, they seldom invented the same spelling twice! They seemed to attack each word as a new problem, often coming up with a different solution than they had found before.” (sid 199)

Charles Read (1986) tar i sin bok ”Children’s Creative Spelling” upp andra forskares resultat och systematiseringar av barns stavningsutveckling. Gentry anger fem stadier och exemplifierar med ordet ”type”.

1. Avvikande (MENENA)
2. Förfonetisk (TP) del/delar utelämnade
3. Fonetisk (TIP) bokstav — namn
4. Övergångsstadium (TIPE) närmare standardstavning
5. Korrekt (TYPE) standardstavning

Förfonetiskt stadium syftar på att uteslutandet av delar inte sker på fonetiska grunder. (Uteslutande t ex av nasal före konsonant däremot görs fonetiskt.) Det intressanta är vad som menas med övergångsstadiet. De som befinner sig där måste uppfylla ett av tre krav:

- a) segment spelled incorrectly but with possible standard spelling: MONSTOR for monster
- b) reversals of standard spellings: TAOD for toad
- c) segment spelled correctly but other parts of word non-standard: UNITTED for united.” (citerad i Read, sid 52)

Gentrys uppställning är en modifiering (genom att inkludera konsonanter) av Beers’ modell, som endast avsåg vokalerna och som tagits upp av Zutell med ett par tillägg:

1. ingen bokstav — ljud-korrespondens,
2. vokal utelämnad,
3. bokstav — namn-stavning,
4. övergångsstadium,

5. korrekt stavning av studerade drag, men inom ett felstavat ord,
6. standardstavning.

Både Beers och Zutell knyter dessa stadier till Piagets teori och har påvisat att övergången från preoperationellt till konkret operationellt stadium korrelerar med övergången från bokstav — namn-strategin till mera avancerade stavningsstrategier. Read förhåller sig kritisk till detta och menar att ett korrelationsmått inte säger tillräckligt, speciellt inte när stavningsförmågan korrelerats enbart med konservationsuppgifter. Det måste finnas många andra kognitiva faktorer som är centrala för utvecklingen, och vidare:

”In addition, we need to define the stages of spelling development in terms of processes. In particular, the stage now known as ‘transitional’ and defined in relation to standard spelling must be reanalyzed in terms of what the speller is attempting to represent and how, as the ‘letter-name’ strategy is now defined. Even standard spelling, or approximations to standard spelling at the first-grade level, must be analyzed in terms of spelling processes. Such an analysis must take account of not only phonological development but also the effects of reading experience and spelling instruction, which become increasingly important.” (sid 114)

Read menar att de studier han tagit upp inte ger tillräckligt underlag för att man ska kunna ge en mera exakt utvecklingsföljd. Han konstaterar också att ”Development toward spelling must begin with distinguishing writing from other activities in both form and function” (sid 118). Det är naturligtvis inte så lätt eftersom barnen själva under en tidig period inte skiljer skrivande från andra representationsformer. Stavningsaspekten blir inte aktuell förrän barn upptäckt att skrift inte representerar objekt utan kan representera tal. När Read knyter samman den forskning han beskrivit med sin egen, kommer han ändå fram till en form av utvecklingsbeskrivning, eftersom han talar om ”major steps”. Vi ordnar hans beskrivningar på följande sätt:

1. Piktografisk representation (innan stavningen börjar)
2. Stavelseskrift (större enheter än fonem representeras)
3. Fonetiskt stavande (fonemen representeras)
4. Övergångsstadium (stavningen påverkas av standardformerna, korrekt blandas med icke-korrekt stavning)

Övergångsperioden varar länge, trots att barnet läser. Han menar att det beror på att läsning och stavning i grunden är olika processer. Med hänvisning till andra forskare menar Read att fonem — för-fonem-strategin (steg 3) dominerar upp till första och andra klass. Först därefter börjar den successivt ge vika för gängse stavningsnormer, men det tar lång tid innan en individ behärskar alla dess varianter.